

Jak si představovali Němci, Rakušani a čeští Němci Libuši?

Václav Maidl

Jestliže je autorovi bakalářské práce nakladatelem nabídnuto, aby ji připravil ke knižnímu vydání, znamená to přinejmenším dvojí. Zaprvé, že se práce vymyká běžnému průměru a že obecně sdělované a sdílené nářky o úpadku vzdělání v důsledku zavedení bakalářského studia¹ nepočítají s výjimkami. Zadruhé pak, že tyto výjimky schopné bez úhony přežít proklínaný boloňský systém připomínající výrobu inteligence na běžícím pásu, umějí využít nejen svého nadání, nýbrž i toho, co po nich tento systém přímo vyžaduje, totiž předložit, většinou po prvních šesti semestrech, rozsáhlejší samostatnou práci, jíž se prokazuje schopnost adepta vědecky a s jistou erudicí přistoupit k danému tématu či problému. Málokdo dokáže tuto systémovou povinnost proměnit ve výhodu časného vědeckého startu. V případě knihy Ladislava Futtery lze bez okolků říci, že se mu tento start podařil.

Proč považuji Futterovu práci za zdařilou? Dokázal v ní v novém rámci shromáždit známé i méně známé texty s postavou Libuše, dovede texty analyzovat a srovnávat, umí je vysvětlit z kontextu, ve kterém vznikaly, a propojit je i s kontexty jinými, což do jeho zkoumání přináší také určitý vývojový aspekt (a ten — artikulován — je pak zase zajímavý pro čtenáře Futterových vývodů). Futtera se ve svém textu neztrácí, nenechává se lákat přílišnými exkurzy, drží se hlavní linie. Pojmeme-li jeho knihu jako „vyprávění“, můžeme sledovat, jak udržuje jeho oblouk, jenž se pne nad zvolenou chronologickou osou, až posléze dospěje k syntetizujícím závěrům. Takto lapidárně popsáno to může čtenáři připadat samozřejmé, ne každému autorovi je však takový dar dán, ne každý dokáže odolat odbočkám či detailním analýzám „do posledního atomu“, pod nimiž se analyzovaný text v posledku ztrácí a jež působí v celku knihy disproporčně.

Co myslím oním výše zmíněným „novým rámcem“? Navzdory více než čtvrt století otevřeným hranicím, navzdory zvýšenému zájmu komparatistickému, jenž zkoumá kontakty mezi českou a — zejména — německy psanou literaturou na přelomu 19. a 20. století (např. práce Daniela Vojtěcha nebo Lucie Merhautové, dříve Kostrbové), a uvědomění si širšího kulturně geopolitického kontextu rakouské monarchie (Dalibor Tureček, Václav Petrbok) zůstává „literatura dlouhého 19. století“ v povědomí laické veřejnosti zafixována na obraz „národního obrození“ čili na literaturu utvářenou v českém jazyce a vnímanou izolovaně jako jedinou v českých zemích. Ladislav Futtera přichází coby germanobohemista s prací, která tuto optiku otáčí: České umělecké projevy artikulující dané téma zůstávají v pozadí jako to, co je předpokládáné a známé (Kosmova a Hájkova kronika, RKZ, Smetanova *Libuše*, Zeyerův *Vyšehrad*, symbolika výzdoby Národního divadla) a těžiště práce se soustřeďuje na literární výtvoř s tématem Libuše v jazyce německém.

1 Viz naposledy Liessmann, Konrad Paul: *Hodina duchů. Praxe nevzdělanosti. Polemický spis.* Academia, Praha 2015.

Je zvláštní ten zájem Němců, ať již mimozemských či vnitrozemských, o téma, jež dnes pocítujeme jako výhradně „naše“, české. (Představme si to opačně: kolik děl psaných česky vzniklo např. na téma Nibelungů?) L. Futtera je ovšem literární historik, dokáže pracovat s kulturněhistorickým kontextem doby, a má proto pro tento zvláštní zájem přirozené vysvětlení: Jestliže o postavu Libuše projevil v básni *Fürstentafel* zájem Johann Gottfried Herder, nevyplývalo to z jeho zvláštní náklonnosti k Čechům, nýbrž z jeho zájmu o slovesnou tvorbu v národních jazycích a zejména o ústní lidovou slovesnost, jejíž odlesk viděl v tradovaných (a písemně fixovaných) bájích a pověstech. Že se se škatulkově zařazovaným osvícencem Herderem ocitáme již na prahu romantismu, je evidentní a L. Futtera to také přesvědčivě dokládá (srov. kapitolu *Johann Gottfried Herder čili Geburt der Nation*, s. 28–34). Pověst o Libuši ztvárněná Herderem ve *Fürstentafel* a zařazená do několikasvazkového souboru *Stimmen der Völker in Liedern* je tak jen jednou z mnoha a nevyčnává jako při „naší“ národní recepci, zacílené pouze na to „české“ v Herderově sbírce. Současně L. Futtera osvětluje, proč se skladba ocitá v oddílu *Deutsche Lieder*, kde bychom ji asi jako roduvěrní Češi nečekali, kam však z hlediska Herderovy historickogeografické logiky patří, neboť Herder české země vnímal jako součást Svaté říše římské národu německého. Nejsa historikem, dávám zde slovo historikovi Milanu Hlavačkovi, jehož cituje i L. Futtera: „Češi byli vnímáni v německém prostředí podobně jako Lužičtí Srbové či Slovinci, tedy jako etnicko-jazyková skupina uvnitř německého národa“ (ve Futterově knize na s. 37).

Hlavačkův výrok nás upozorňuje na v Herderově době obvyklé pojmání národa dle zemské, nikoli jazykové příslušnosti. To bylo v průběhu 19. století opuštěno ve prospěch jazyka coby určující kategorie národní příslušnosti. Futterův odkaz na tuto proměnu paradigmatu národa pak dovoluje již bez problému pochopit, proč se ve *Volksmärchen der Deutschen*, vydaných v letech 1782–1787, objevila rovněž *Libussa*. (Nutno zároveň ocenit Futterovu sečtělou a obeznámenou se sekundární literaturou /téměř 80 titulů/ spojenou s vlastním přístupem k textu — čtenář si to uvědomí například při přesvědčivé analýze Musäovy pohádky z hlediska historického, literárně vývojového i stylistického.)

Dalšími známými autory, kteří psali německy o Libuši a jimž se práce věnuje, jsou Clemens Brentano a Franz Grillparzer. V Brentanově osobě a jeho „dramatu“ *Die Gründung Prags* již máme co do činění s vyhraněným romantismem německé ražby. Důležitější než stylové přiřazení je však pro Futteru (patrně i vzhledem k Brentanově konverzi ke katolictví následující krátce po vydání knihy) přítomnost motivů, jež v pohanské společnosti ohlašují nástup křesťanství. Zaměřuje-li se v této části výkladu spíše na psychologickou komponentu autorovy osobnosti, převažuje v navazujících pasážích opět historická perspektiva a při objasňování Brentanova pojetí českých zemí jej přiřazuje jednak k Herderovi a Musäovi, jednak jej včleňuje do kontextu napoleonských válek a vzepětí německého vlastenectví.

Stejně jako u Brentana načrtává autor také u Franze Grillparzera nejdříve biografickou linii a kontext ostatního díla, aby poté přešel k dramatu *Libussa*, dílu pro jeho téma stěžejnímu. Zabývá se jeho komplikovaným vznikem i možnými zdroji a ústředními konflikty, které dramatem „hýbou“: člověk a / versus stát, mužský princip versus ženský princip. Toto „filozofické drama“ — na rozdíl od dramatu Brentanova proveditelné (a také provedené) na jevišti — rozhodně není žádnou „roztomilou pohádkou“.

kou“, jak o tom píše v souvislosti s Musäem na jiném místě (s. 40). Pozornost zaslouží rovněž recepcce opožděné premiéry díla. Jak zjišťuje L. Futtera, byla ambivalentní jak ve Vídni, tak v českém prostředí. Ačkoli se z české strany s pozitivním přijetím nasetkalo ani rané drama *König Ottokars Glück und Ende* (1825), břitká a v nacionálním duchu psaná kritika Josefa Václava Friče Grillparzerovy hry uvedené v roce 1872 ukazuje, jak se za necelé půl století společnost v Čechách proměnila: Jestliže ve dvacátých letech 19. století byla česká látka ztvárněná německým básníkem přijata s nadšením, jak to ve Futterově knize dokládá podkapitola *Meine Landsleute* na příkladu eposu *Wlasta* Karla Egona Eberta, pro jazykově probuzenou českou společnost let sedmdesátých jako by Grillparzer sáhl na nedotknutelný zakladatelský mýtus, jehož správná verze byla přece uchována v RKZ.

Uvedením jména Karla Egona Eberta se již dostáváme k autorům domácím, leč píšícím v druhém zemském jazyce. V německojazyčném prostředí nejsou zdaleka tak známi jako výše uvedení autoři, je však dobře, že je Futtera do své knihy zařadil a připomenul je tak dnešním českým čtenářům jako nedílnou součást společného kulturního dědictví. (Je přitom symptomatické, že tvorba těchto autorů se od českých látek odvrací v polovině 19. století — rok 1848 zafungoval v tomto ohledu jako velká a rozhodující výhybka.) Právě proto, že se jedná o dědictví společné, má svou logiku, že v knize nazvané *Německá píseň o Libuši* je zhruba poslední čtvrtina věnována postavě Libuše v literatuře a kultuře jazykově české.

Apropos název. Je nápadný, přitažlivý, hraje si se skrytým napětím mezi „českým“ a „německým“ (vyjádřeno na obálce i barevně). Jeho funkce je zjevná — má čtenáře zaujmout a překvapit: Libuše jako symbol české kultury v německé písni? Proto přichází na pomoc deskriptivní podtitul s vysvětlením tématu i vymezením období. Když se do knihy začteme, uvědomíme si, že jde spíše o marketingový tah. Ve skutečnosti (snad s výjimkou Herderovy *Fürstentafel*) jsou pojednávána díla žánrově různá, jen ne písňového charakteru. A vzpomeneme-li si na Herdera i Musäa, vidíme, jak v podtitulu anoncované devatenácté století hluboko přesáhlo do století osmnáctého. Nicméně to vůbec nevadí — Futterův záběr i výklad mají svou logiku, podřizují se literárnímu vývoji — po přečtení je jasné, že bez Herdera a Musäa by nešlo začít, respektive, že by pak byl výklad neúplný a zkreslený. A v případě Futterovy práce nejde jen o výklad, nýbrž také o poučení širší veřejnosti, jíž zprostředkovává své poznatky přehledným a čtivým způsobem. Je-li třeba ji ke knize v dnešní poněkud dryáčnické době přitáhnout, pak účel světlí prostředky. Bylo by škoda, kdyby veřejnost Futterovu knihu minula.

AD:

Ladislav Futtera: *Německá píseň o Libuši. Obraz českého dávnověku v české a německé literatuře 19. století*. Pistorius & Olšanská, Příbram 2015. 134 s.